

A NYELVRŐL.

A társadalomnak lelki functioit végző szerve, melyet a társas élet hozott létre s a társas élet tart fönn, a nyelv, a beszéd.

Humboldt Vilmos azt tartja, hogy az első embereket ösztönük sarkalta érzelmeik közlésére s hogy szellemi természetük csakhamar átváltoztatta a kezdetleges tagolatlan hangokat tagolatlakká. De ha már föl kell tennünk, hogy tagolatlan hangokkal értették meg egymást az első emberek s közleményeik érzelmeikre szorítkoztak, arról nem is szólva, hogy idevágó ösztönük sem keletkezhetett egyszerre a semmiből, úgy azzal a nyelvnek föltötte hosszú fejlődési útjára mutatunk. Sok-sok ezer év múlhatott el, míg a nyelv, az érzelmi hangképektől határozott hangbeli fogalommegjelölésig jutva, ahhoz a végtelen sokhoz, melyet kifejezni hivatott, nemcsak szavakat teremtett, de ezeket mondatba foglalni is képes lett. A mit a Biblia magától értetődőnek állít oda, tudniillik, hogy az első emberpár a földön való megjelenésével azonnal kész nyelven beszélt, az ellentmond évezredes történelmi tapasztalatainknak. Mert az ember, ellentétben Minervával, ki teljes fegyverzettel emelkedett ki Jupiter fejéből, minden esetben apránként, tapogatózva és nehéz küzdelemmel haladt előre. Mint a fa, mely jelentéktelen kis csirából hajt ki, sejtet sejtje rakva, végre csodás magasságba nyúl, úgy a nyelv is csekély kezdetből fejlődött lassankint mai tökélyére.

Már nem is az itt számbavehető idő legelején, de mikor még igen kevés közleni valójuk volt az embereknek, társas életük alakatlan volt még, életviszonyaik pedig az állatokétól nem sokban különböztek, meztelenül barlangokban vagy a földbe ásott odvakban lakva, az érzelmek által a hangképző készülékből kiváltott tagolatlan hangok valószínűleg megfelelő hangárnyalatú fölkiáltásokká lettek, mindenekelőtt, hasonlókká azokhoz, melyek a legkülönbözőbb népeknél manap is az öröm, a harag, a bosszú, a bánat, a bátorítás, az ijedelem, a meglepetés kifejezésül hall-

hatók. Hogy könnyebben értethessék meg magukat az ősemberek, segítségükre lehettek jellemző hangutánzatok, továbbá bizonyos, idővel megállapítottakká vált jelek, nevezetesen fej-, kéz- vagy testmozdulatok, mint azok a vad népeknél, de részben a művelteknél is, a beszéd értelmének világosabbá tételére még használatosak.

Ama a tagolatlan hangokénál határozottabb jelentőséggel bíró, ámár csak kevésnek kifejezésére alkalmas fölkiáltások, melyek az állati hangoktól már is nagyban elütöttek, átmenetet képezhettek a tagolt hangokhoz. Ez átmeneti folyamat az okból is szükséges volt, hogy a tagolt hangoknak szervi föltételeit előkészítse.

A tagolt hangok, melyek összetételéből lesznek a szavak, lesz a beszéd, elsőben az érzelem szülte hangokból képződhettek, azon érzelméből, melyet a szemlélt vagy kívánt tárgy az emberben keltett. Később hangutánzatokból is keletkeztek tagolt hangok, melyek az idők folyamán, bármely forrásból származtak legyen, a hallás finomodásával és a hangképző készülék tökéletesedésével mindinkább differenciálódtak s így szaporodtak.

A kezdet nehézségeiből kifolyólag az első szavak csak egytagúak lehettek. S eleinte bizonyosan egyes szavakkal közölték egymással érzelmeiket, vágyaikat, akaratukat az emberek, az egyes szónak, mint a beszélni kezdő gyermek, a mondat értelmét kölcsönözvén (Jerusalem Vilmos). Például e szóval »vad« majd azt fejezték ki: »menjünk vadászni«, majd azt: »vigyázz, jön a vad!«, majd azt: »leterítettem a vadat«. Nagy haladást jelentett az, mint a beszédüket tökéletesítő gyermekeknél is, mikor két képzetet két szóban egy gondolattá összekapcsoltak s még nagyobb, jóval nagyobb volt a haladás, mikor a szavak főnevekké, mellénevekké, igékké, határozókká, névmásokká stb. különváltak, hogy egymáshoz viszonyba lépve, a ragozás és hajlítás segélyével a mondatot fölépítsék.

A mondat, ragozással egymáshoz illesztett szavakból készült mozaikkép. Írásban megőrzött legrégebb példái kevés változatosságot mutatnak alakjaikban; annál többet a modern irodalom termékei. Tökéletesség felé haladt a mondat a szóképzők megteremtésével, miután azok a szó értelmét abban az árnyalatban tüntetik föl, mint azt gondolatunk tárgya megkívánja. E szóképzők nagy serege nem keletkezhetett egyszerre, mint maguknak a szavaknak sokasága vagy a mondat elemeinek nagy száma sem.

Több tagú szavak eleinte az egytagúak kettőzött kiejtése vagy különbözőek összetétele által jöttek létre; később ragozással

és szóképzőkkel lettek a szavak több tagúvá vagy már mint ilyenek léptek életbe. Elvont fogalmakat tartalmazó szavak csak utóbb kerülhettek sorra, mikor az emberek gondolatvilága, kiszélesedve, mélyre hatolni kezdett.

A nyelvvel egyidejűleg fejlődött az ember szelleme: fölfogó képessége és a fogalmak szaporodó számával növekvő értelme. Képzeljük el csak, hogy az ősemberek egyike véletlenül épen durungot fogott kezével, mikor egy vad megrohanta. Most, mert ideje sem volt a durungot eldobni, azzal ütötte fejbe a vadat s tán oly erővel és szerencsével, hogy megölte. Így nemcsak a támadás és védelem fogalmai tágultak, hanem a fegyver képzeete is megszületett lelkében. De ezt szóban kellett rögzítenie, hogy maradandó szellemi tulajdonává lehessen. A kész szó állapítja meg a fogalmat, a kész szó ébreszti újból mindig a hozzácsatolt képzetet, a kész szó kapcsolható csak más szavakhoz és szolgálhat a gondolat továbbfűzésére. S a mit egyszer szóba foglalt az ember, azt átszármaztathatja s vele embertársának szellemére hathat.

A nyelv ilyenéknép nemcsak eszköze a szellemi munkának, hanem egyúttal eredménye is, segédje is. A szellemi munkában tett előmenetel vezetett eszközének tökéletesedésére s eszközének tökéletesedése nagyobb és sikeresebb munkára képesítette a szellemet. Nem eléggé fejlett nyelvben, például, sokat nem lehet vagy csak nagy nehezen kifejezni, mire a culturnyelvekben kész szólamok vannak s azért nem lehet azt a sokat kifejezni, mert a kik e nyelven beszélnek, a szellemi érettségnek kellő fokát még nem érték el. Fejlettebb nyelv, mert gyakorlottabb gondolkodásnak szolgál, logicusabb szerkezettel bír is rendszerint s azért épannyira határozottabbak, mint világosabbak kitételei.

A nyelvnek az értelemmel történt együttes előhaladása abban leli magyarázatát, hogy a beszélő-tehetség agyvelőbeli központja szoros összeköttetésben van az értelmi tehetség központjával s hogy a szülőknél elért szervi fejlettsége, mint ma is átöröklődik, mindenkoron átöröklődött az ivadéokra, vagy legalább képesítette az ivadékokat az ahhoz vezető lépcsőzet meghaladására. Az értelmi tehetség központja az agyvelő homlokrésze. Annak tekinti ezt örök idők óta a világ minden népe, bizonyosan számos összhangzó tapasztalatból következtetve s annak derítették ki az orvosi tudományok, nevezetesen az élettan és a kórtan. A köztudatban élő nézet szerint magas, széles és meredek homlok mögött gondolatok forrnak; alacsony, keskeny és hátrahajló homlok mögött

pedig szellemszegénység lakozik, s az élettan e föltevések helyességét mutatja ki. Itt, az értelmi tehetség központjának tőszomszédságában van a beszélő tehetség központja. A homlok baloldalán levő alsó agyvelő-tekeredés, a körülötte fekvő agyvelő-tekeredések egy részével szüli azokat az ingereket, melyek a beszédet eredményezik és kormányozzák. Hogy ez valóban így van, a mellett bizonyítanak az agyvelő e részét ért sérülések, melyek minden esetben és kizárólag a beszédnek megzavarodását vagy éppen a beszélő-képességnek elvesztését okozták. Ilyen következményű sérülés van előttünk, ha a gutaütéssel járó vérkiömlés e helyen roncsolja az agyvelőt, vagy ha daganatok, új képletek támadnak e helyen. A gutaütés egy némely esetben, mintha az értelmi és a beszélőtehetség közötti kapcsolat megszakadt volna (a mit tényleg úgy is vehetünk) a beteg képes ugyan az előtte kimondott szót utána mondani, de jelentését nem tudja, kiveszett emlékezetéből. Más esetben megérti ugyan, a mit az ember neki mond, de ha a szót ismételni akarja, mert a vezeték a hangképző-készülékhez rongált, érthetetlen gagyogás csak, a mit hallat.

A beszélő tehetségnek jelzett agyvelőbeli központja mellett bizonyít az is, hogy süketnémáknál mindig fejletlennek találták s hogy csak durványa van meg a kisfejúeknél és a majmoknál (Klug Nándor). Gambetta ellenben, ki a 19-ik század leghatásosabb szónokai közé sorozható, duplán bírta az agyvelő baloldali homlokrészének alsó tekeredését, mint holttestének bonczolásánál kitűnt.

Az agyvelő jobboldali alsó homlokrészén előforduló sérülés csak az esetben okoz beszédzavart, ha balog emberen esett meg. Ez úgy értendő, hogy a legtöbb ember, mert jobboldali izomzatát használja leginkább, az agyvelő idegszájai pedig egymást keresztezik, az agyvelő baloldali részeit fejleszti különösen. A balog ellenben agyvelejének jobboldali részeit működteti főképen s ezért ezeknek sérülése sújtja őt nehezebben. De e viszonyok lehetőségessé teszik azt is, hogy az elhanyagolt oldal, elmaradt fejlődését pótolva, helyreállítsa a megzavart életműködést.

Tulajdonképen tehát kettős a beszélő tehetség központja : az egyik activ, a másik tartalékos. Mindkettő kapcsolatos az értelmi tehetség központjával. Nyelv és értelem ennél fogva és kölcsönös egymásra való hatásuk következtében szükségkép együtt fejlődnek, szervi alapjuk elért fejlettségének átöröklődése pedig a haladás folytonosságát teszi lehetővé.

A művelődés kezdetén — természetesen — csekély volt a különbség az emberek között. Testi erejük egyforma működtetésével tartották fenn magukat s kiskörü szellemi munkájukban egyenlőképp vehettek részt mindnyájan, egyenlőképp azért is, mert az életszükségleteknek segédeszközök nélküli megszerzése annyi nehézséggel járt, azonkívül vadásznépnek oly nagy terület kellett, hogy csak kis számmal lehettek egy csoportban. Így valósággal közös volt fejlődésük, haladásuk. Ilyen egyöntetűsége mellett pedig a kezdetleges társadalom szellemi életének, mint szintén a kimutatott szükségszerű összefüggése mellett a nyelvnek az értelemmel, könnyen jöhetett létre első törvénye a gondolatkapcsolásnak, a mondat alakításának s könnyen állapíttathattak meg a fogalmak.

De még manap is, mikor az emberek hatalmas nagyságú társadalomban foglalkozásuk, tehetségük és művelődési fokuk szerint olyannyira ütnek el egymástól, még manap is a nyelvben foglalt szellemi fejlettségnek bizonyos mértéke közös tulajdona az egy nyelven beszélő embereknek. Csak így lehetséges, hogy a szavakat egyformán értelmezzük, hogy egymás gondolatmenetét követni bírjuk, hogy egymást fölvilágosíthatjuk, meggyőzhetjük s hogy gondolkodásunk ellenfeleinkével a logika egyazon szabálya szerint megy végbe, mi egymás becslésére vezet nem ritkán. A nép összességének testi és szellemi életével forrott össze a nyelv, így a nép összessége lehet egyedül az, mely a szavak értelmét meghatározza, beszédalakokat teremt vagy magáévá tesz, gondolkodási törvényeket szab meg vagy helyesnek ismer el s így a dolog természetében rejlik, hogy a nép összesége a nyelvben lerakott szellemi munkához bizonyos pontig közel viszonyban áll.

A mit egyes nagy elmék teremtenek, az fölülemelkedhetik, mint gyakran fölül is emelkedik a nép közfölfogásán, miután az egész emberiség szellemi magaslatán állanak és tágabb látókörből nézik a világot. De azért mégis népüknek jellemző észjárása és gondolatereje ismerhető föl és nyilatkozik meg munkájukban s a melyben írnak, annak a nyelvnek fejlettségéhez kell, hogy arányban álljon, a mit produkálnak.

A munkafelosztás uralkodó elve még nagyobb különbözőséget vitt a nép közé, más-más gondolatsort keltvén a társadalom különböző rétegeiben vagy osztályaiban. De a mi a népet vezérli, az mégis csak a közös eszmék serege, a különféle gondolat-sorból egymásba átszűrődött közös gondolatok sokasága.

A nép összességének lelki élete a nyelvben nyilvánul. A nyelvben benne van mindaz, a mit az emberek őskori első gagyogásuktól a természet törvényeinek újabkori fölismeréséig egymással közöltek. A mi érzés, akarat, gondolat az ember lelkéből valaha szavakban kitörni vágyott és kitört, testet öltött, s a mit a tépelődő, kutató elme újat kiderített és megnevezett, az nyomát hagyta a nyelvben, annak itt föltalálhatónak kell lennie. A történelem korszakainak különbözőségét is az teszi, hogy különböző volt koronkint a nép köztudatában foglalt gondolatmennyiség, különböző volt a gondolatirány és különböző a gondolatok színezése. Kifejezésre jut ez a költészetben, a változó világnézetekben és a szellemi vezérek búvárkodásából közkincesé vált tudományos tételekben. A nyelv e szerint mintegy megtestesült története a nép világléletének.

A mi közös tulajdonsága, jellemvonása, értelmi sajátsága van a népnek, azt ezek után kell hogy visszatükrözze a nyelv. Meg is teszi. Szépen hangzó nyelv, például, műérzetre enged következtetni, virágos nyelv élénk képzelő tehetségre, gyorsan ömlő szó életvidorságra, halmozott mássalhangzók szellemi nehézségre. A sok címzés a fölfuvalkodottságnak és a nagyralátásnak abrakos ládája s mennél több a titulus, annál több az üres nagyság és az alázatos szolga s annál rosszabb dolga van az egyenjogúságnak, az igazságnak és a szabadságnak. A sok káromkodó és átkozódó szó arról tesz tanúságot, hogy sok nyomorúságot és sors csapását kellett a népnek átszenvednie, s hogy az ilyenképen keletkezett elvadulást ma is conserválják inkább a viszonyok, mint szüntetik. A sok hasonértelmű szó a népnek egy tárgy körül szerzett számos tapasztalatai mellett bizonyít. Sokat tapasztalt a magyar az egyenetlenség, visszavonás, meghasonlás, viszálykodás, pörlekedés, pörpatvar, veszekedés, zene-bona, czivakodásról.

A közös nyelv az összetartozóság érzetét ébreszti az emberekben. Ha a szűk családi vagy pártkörben úgy tetszik is, hogy a közös vallás vagy a közös politikai meggyőződés köti össze legszorosabban az embereket, mégis, a mint a világba kilépünk, bizonyossá lesz előttünk, hogy az igazi kapcsolatot az emberek között a közös anyanyelv képezi. Anyanyelvünk ritmusának varázsa, anyanyelvünkben csengő alaphangja lelkünknek, műveltségünk alapját megvető szelleme anyanyelvünknek, a megszokott kifejezési formák, melyekkel értelmiségünket nagyra neveltettük és melyek használata velünk összeforrott: mindez

lelki rokonságba hoz egymáshoz bennünket, bármilyen távol álltunk különben egymástól.

A nemzeti érzés hasonlóképen a közös nyelvből származik. Lazán kapcsolja össze az egy államban élő többnyelvű népeket közös sorsuk, közös törvényük, közös történelmük. »A nyelvek képezik a népek választó hegységeit«, mondja Pott. E választó hegységek lejtőiről különböző irányban mozognak a szellemi áramok. Nemzetet a közös nyelv forraszthat össze egyedül. A nyelvben él a nép egységes szelleme, azzal lelkesíthető, egy cél elérésére törekedni, áldozatait a haza oltárára lerakni s harcra készen a békés munkásságot biztosítani. Az öntudatos nemzeti érzés azonban a nyelvnek bizonyos műveltségi fokát tételezi föl. A nép szellemi egyéniségének kialakítása dagasztja csak hatalmasan a nemzeti önérzetet.

Legfőbb jellemvonása a nyelvnek: társadalom alkotó, társas életet fejlesztő és egyszersmind szellemi működést ébresztő ereje, mint szintén függősége a társadalomtól és ennek szellemi munkásságától. Az emberek társas ösztöne teremtette meg a nyelvnek, mint közlekedési eszköznek, szükségét. s magas fejlődési fokát a nyelv csak a társadalom haladottságával érhet el. Mint a nyelv és az értelem — a test és lélekhez hasonlóan — egymással elválaszthatatlanul összefüggnek, szintúgy a társadalom és a nyelv. Társadalom nélkül nyelv nem képzelhető s nyelv nélkül, nincsen haladó társadalom. A művelt társadalom adta meg a nyelvnek nagy jelentőségét s haladó fejlődésében lett a nyelv »az emberek hatalmas társítójává«. (Humboldt Vilmos.)

A nyelv, magában véve, egy élő szervezet, mely alap-elemeit szaporítja, idegen elemeket saját állományává áthasonít, örökös anyagcseréjével hangzókat változtat, új összeköttetéseket teremt, régieket fölold s az elhasznált, elavult beszédalakokat elejti vagy kiküszöböli. Ha a culturnyelveknek az elmúlt századokból ránk maradt irodalmi termékeit vizsgáljuk s egymással összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy a nyelv alkotó ereje folyton működött, nevezetesen, hogy a változott életviszonyokkal keletkezett új szükségletek új fogalmakat és ezek új szavakat hoztak létre, hogy a népek érintkezése egymással vagy a leigázott nép fölszívása a győztes által új sarjakat ültetett a nyelvbe, melyekből ismét új képzetek fakadtak, s hogy a mi az emberek uralkodó nézeteiben fölforgatást okozott, mint vallásalapítás, vallás-újítás, politikai reformok, s a mi a gazdaságiakkal a nép életviszonyait új alapokra fektette, mint a természeti erők egy részének

az ember céljaira történt alávetése: mindez a nyelvnek megfelelő változását, szókincsének gazdagodását és egynémely szavának elavulását eredményezte. Mikor az emberek az állatokat, melyekre azelőtt vadásztak, szelídítették, azoknak uraivá lettek s mint pásztornépek kiválóan csak egy foglalkozásnak éltek, akkor nyelvük az állatok beható megfigyelése következtében egy irányban igenis bővelkedhetett jellemző kifejezésekkel, ha egészben szőszegény volt is. A mint azonban mindinkább több működési kört hódítottak meg maguknak, azaz szükségleteik hovatovább számosabbak lettek s ezeknek eleget tenni iparkodtak, nyelvük is folyvást gyarapodott szóbőségben. Az élethez támasztott igényeknek szaporodása és az emberi tehetségek sokféleségének kifejtése végre munkafelosztásra vezetett, melynek mai végtelensége a nyelv szókincsét majdnem áttekinthetlenné teszi. A mellett a nyelv szerkezete is tökéletesedett, alakulatai kifejezőbbek és változatosabbak, a gondolat minden árnyalatához szabottak lettek s a nyelv szelleme kiélesedett.

E folytonos alkotás, bővülés, fejlődés ismertető jelei az élő nyelvnek. Hasonlóan az állat és az ember életéhez, mely nem más, mint lassú, de szakadatlan újjáteremtése a szervezet alkotó elemeinek, a nyelv élete is állományának bár csekély, de folytonos változásából áll. Humbolt Vilmos szerint a nyelv nem annyira eszköz, mint működés, tudniillik a mellett, a mi a nyelvben határozott formába öntött beszédalakokként létezik, végtelen a lehető beszédalakok száma, azonkívül nemcsak tartalmához idomul nyelvünk, hanem a beszélő egyén jelleméhez, műveltségéhez és lelki állapotához is. A költő nyelvezetere egyéniségének jellegét nyomja, sőt minden ember egyénisége szerint módosít valamelyest nyelvén, mit helyes nyelvérzéssel bátran tehet. Lángelméjű írók tolla alatt a nyelv kiapadhatatlan forrásává lesz a festői szóalkotásnak és a talpra esett beszédalakok képzésének. De ezen egyéni behatások másítanak is egyet-mást a nyelven, például, egynémely szó jelentőségét egy árnyalattal eltérítik az eredetitől, új alkotásokat hoznak forgalomba, egyes hangok megváltoztatására hatnak s a kis változások idővel nagyobbodnak és állandókká lesznek, mígnem mások által ismét föl nem váltatnak.

Ezekben különböznek az élő nyelvek a holt nyelvektől, melyek, mintegy múmiákként maradván ránk, változhatatlanok alakjaikban. Nagyműveltségű és hatalmas népek söpörtettek el a világtörténelem színteréről s nyelveik, melyek még ma is példány-

képei a logikus szerkezetű és szép hangzású nyelveknek, holtakká lettek. Elvesztették szervi összefüggésüket a néppel a gyökereiket magában foglaló talajjal, midőn ifjú erejű, győztes népektől elnyomattak. De az elnyomatásban is érvényesült a műveltebb nyelvben élő nagyobb szellemi erő, miután új nyelvnek keletkezését mozdította elő s ez új nyelvben túlsúlyra jutott. A holtta lett nyelv, mint a hervadt virág illatát, elvesztette ritmusát, kiemtésének sajátosságát. Ez annál könnyebben történhetett, mint-hogy a nyelvet megörökítő írásjeleink még ma sem oly tökéletesek, hogy a hangokat és a hangsúlyozást minden árnyalataikban rögzíthetnék. Ezért van az, például, hogy a latin szavakat minden nép saját módja szerint ejti ki.

Idegent a nyelvbe befogadni nemcsak elkerülhetetlen rendesen, de nagyobbára hasznos is. Mint az emberek és az állatok vérfrissítéstől erőben és tehetségekben gyarapodnak, ugyan-úgy a nyelv is idegen szóalkatok és beszédalakok beültetése által tágítja látókörét és friss erővel fejlődik tovább. Az idegen szó ellen védekezni nem is igen lehetséges, miután a fogalmat a szóhoz kötjük s ha az első külföldön termett, a másikat — természetesen — onnan hozhatjuk csak. Azonkívül rosszul szoktak sikerülni a nyelven elkövetett erőszakkal képzett szavak az idegenben keletkezett fogalmak megjelölésére. Nincs is olyan művelt nyelv, mely idegen szavakat nagy számmal be nem fogadott volna részint a hosszú időn át a tudományok nyelveként szereplő latinból, részint a szomszéd népek nyelveiből. Azért, ha túlzásba nem esünk, mitsem veszít a nyelv eredetiségéből és jelleméből, sőt akárhány idegen szóalkat annyira bele-nőtt a nyelvbe vagy annyira átalakult, hogy senki sem mondaná hozzá nem tartozónak.

A nyelveknek egymással való érintkezése azzal a fontos eredménynyel járt, hogy logikai szerkezetük hasonlónak vagy éppen egyenlővé vált, szellemi vázuk tehát mintegy azonossá lett. Ez könnyíti az idegen nyelvek megtanulását, irodalmi termékeik átültetését s — a mi a legfontosabb — az hozta létre a culturnépek szellemi életének közösségét.

Olyan nyelv, melyből egyedül származtak volna le a földön beszélt nyelvek mind, bizonyosan sohasem létezett, mint képzelhetetlen az is, hogy a Blumenbach-féle öt emberfaj egy emberpártól származzék. A nyelv elemei nem sok különbséggel, minden égöv alatt azonosak ugyan, mert az emberi hangok képzésére szolgáló készülék is azonos a különböző emberfajok-

nál, de végtelen változatosak a népek lelki tulajdonságai, azok pedig saját képükre formálják nyelvüket.

A nyelvtörzstől való elágazások könnyen jöhettek létre az őskorban, mikor nagy földrészek fölött kiterjeszkedő népségek a közlekedési eszközök, az egyesítő központ és a közös állami intézmények hiányában kis önálló csoportokra oszlottak s a különböző égalji befolyások, mint a különböző életviszonyok szerint különbözően fejlődtek. Annál messzebb tért el a nyelvág a törzstől, minél tekintélyesebb volt népének művelődési képessége. A bebizonyíthatóan egy törzsből sarjadzott, de ezt csak nehezen fölismerhető jelekkel eláruló nyelvek érthetően hirdetik: mily végtelen hosszú idő múlhatott el szétágazásuk óta. A történelmi idő, mely az embereknek minden irányban elért magas fejlődési fokával s bizonyosan az államalkotás első folyamata után kezdődött, csak egy arasznyi idő ahhoz képest, mely azt megelőzte s mely a nyelvek fölötté lassú képződésének és különválásának szolgált.

Az első kísérlet a nyelvet kötött formába kényszeríteni őskori zenéje az embereknek. A zene elemei: kellemes hanglejtés és változó hangok a nyelv természetéhez tartoznak, azonkívül fölülmúlhatlan hangszert bírnak hangkészülékünkben s lelkünkben gyönyört szerzően él a harmónia iránti érzék. Minden nyelvnek megvan saját ritmusa, sok nép majdnem énekelve beszél s kedélyhangulatunk szerint beszédünknek más-más az alaphangja. A beszéd tehát a zenének egy neme. Így természetes is, hogy a beszéd lett a zene szülőjévé, a mint a hanglejtést szabályozni és szépségét kitüntetni iparkodtak. A legrégebb zene a recitativa, melyet még manap is a kevésbé művelt népeknél hallhatunk. Erre következett az eposz és a ballada énekes előadása, legvégül a dal. Csak későn emancipálódott a zene a beszédétől, hogy maga legyen érzésünk tolmácsa.

Hangkészülékünket a légző szervek és a szájúr képezik, első sorban a gége, mely mint toldaléka a légcsőnek, ennek és a tüdőnek védelmére is szolgál. A gége három nagyobb és hat kisebb porcából áll, melyek rostos szalagokkal és kis izmokkal egy egészszé egyesítettek. A gége belsejében, mely erekben, idegekben és nyálkamirigyekben bővelkedő nyákhártyával van bevonva, vannak a hangszalagok kifeszítve, fehérén fénylő hártyák, fölöttük a hamis hangszalagokkal és közbül a hangréssel. A hangszalagok léleketvételünk alatt egymástól eltávolodnak, hogy a betóduló levegőnek utat nyissanak; ha beszé-

lünk vagy énekelünk, egymáshoz közelednek. A hangrés alakja a különböző hangoknál más és más a szerint, mennyire és hogyan feszülnek a hangszalagok a kisebb porcok és saját izmainak összehúzódása által.

A gége fúvósíphoz hasonlítható. Fúvói a tüdők, a hörgők és a légcső. De míg a fúvósíp csak egy hangot ad, gégénk, hangszalagainak változó állása és feszüléséhez képest hosszú sorával bír a csengő, zengzetes és kifejezésteljes hangoknak, melyeket a toldalékos cső, t. i. a torok, az orr és a szájúr, azonkívül a nyelv, a fogak és az ajkak segítségével még változatosabban idomíthatja.

A beszédnek és vele a tagolt hangoknak ilyen komplikált hangszerre van szükségük. Tagolt hangok alatt kétféle hangzóknak, t. i. a magán- és a mássalhangzóknak tisztán megkülönböztethető egymás mellé sorolását értjük. A magánhangzók főképen a gégeben, a mássalhangzók nagyrészt a torok, az orr, a nyelv, a fogak és az ajkak által jönnek létre. Az A betű nem ok nélkül az első; alkalmasint a beszédnek legrégebb hangja, miután kiejtésénél a gége, a nyelv és az ajkak nyugodt helyzetben maradnak s csak szánk nyílik meg neki. A többi hangzók bonyolult mozgásokat követelnek, például az I magánhangzó kiejtésénél a gége fölfelé mozog, az alsó állkapocs hátrafelé, a torok szűkül valamelyest és a szájnyílás szélesbedik. A mássalhangzók között vannak rezgő hangok, orrhangok, a kilehelt levegő súrlódó hangjai és az elzárt ajkak hirtelen megnyitásával keletkezett hangok.

Az emberi hang a legszebb és legváltozatosabb az élő lények világában; majd lágy, susogó, hízelgő, szívhez szóló, majd megható, megrendítő, majd dörgő, parancsoló, majd harmóniákban zengő, majd tagolatlan vad: sziszegő, ordító. E hangokban van értelem, érzés, akarat jellem s végtelen modulálhatóságuk kifejező erejüket még fokozza.

A hangképző készülék a nyelv képződésének legelején bizonyosan nem volt ilyen tökéletes. Ha föl is teszszük, hogy szerkezete ugyanaz volt, mint manap, idegeinek, érzékenysége, pontos és gyors visszahatása az ingerekre nem lehetett a maival egyenlő, ennek következtében hangterjedelme, hangsúlyozási és hanglejtési biztossága és a harmónia iránti érzéke sem lehetett a maihoz fogható. De a hangkészülék munkabírásának lépést kellett tartania a nyelv fejlődésével, azaz a szellem világának kiterjedésével folytonosan szaporodtak és megállapítottak az

annak érzékítésére szolgáló hangok. A hangképek ma oly sokfélék, mint a mit kifejezni hivatottak.

Bár korlátoznak híresztelik sokan az ember szellemi haladását s gyakran erőszakkal gördítettek akadályokat elejbe, az ember eddig mégis állandóan előrenyomult s szellemével tökéletesbült nyelve: harci riadója és fegyvere. Hogy hol lesz határa további haladásának, az meghatározhatatlan, remélhetőleg az is marad — javára és dicsőségére az emberiségnek!

Dr. Leszner Rudolf.